

Marija Barkauskaitė

MEILĖ LUKŠIENĖ: LAIKO ŽENKLAI

Anotacija. Remiantis habil. dr. Meilės Lukšienės rašytais dienoraščiais nuo 1923 iki 1932 m., publikuotais darbais ir asmeninės bendravimo su Daktare patirties reflektavimu bandoma išryškinti svarbiausius veiksnius (šeimos, draugų, mokytojų, mokyklos ir kt.), nulėmusius Jos asmenybės brandą.

Esminiai žodžiai: dienoraštis, šeima, mokykla, mokytojas, švietimas, valstybė.

Ivadas

Įvairiuose rašytuose darbuose, kalbose, minint habil. dr. Meilės Lukšienės atmintinas datas, nuveiktus darbus, jos aprėptus neapbrėptus veiklos barus, skamba daugelio kalbėtojų garsiai išsakyti žodžiai: „Mus paliko ne tik žmogus, bet ir visa epocha, kuriai teko pirmosios nepriklausomybės saulėlydis ir rūstūs XX a. antros pusės išbandymai, ir didelėmis pastangomis iškeltas naujasis nepriklausomos Lietuvos gyvenimo skliautas.“ M. Lukšienė buvo apsupta mums jau nesuvokiamos, nepaprastos auros, „susiejančios epochas nuo Jono Biliūno iki Sąjūdžio“: „šviesiausia ji iš švietėjų giminės“, Jos „gyvenimas buvo be galo garbingas. Ji savo sąžinės niekada neišdavė, nepardavė, <...> šlovė praeina, o garbė lieka“, „<...> naujos kartos moteris <...> praskynė kelią visoms dabartinėms Lietuvos moterims: Prezidentei, Seimo pirmininkei, ministrėms – visoms šviesioms moterims“, Ji „laiminga, nes pasirinko įdomiausią visuomenės sritį – švietimą plačiaja prasme, kuris gali ir privalo keisti visuomenę, <...> laiminga, kad surinko bendraminčių būrį ir kūrė būsimos Lietuvos valstybės švietimo pamatus, <...> laiminga, kad jos veiklos dėka nuolatos daugėjo tikinčiųjų švietimo reforma, <...> švietimą ji suvokė kaip modernios Lietuvos kūrimo būdą.“

„Meilė buvo švyturys, rodantis kelią, būtinumą veikti ir būti“, „tai jungtis tarp praeities, dabarties ir ateities, tarp žmonių ir atskirų socialinių grupių“, „daktarė – legenda“, „prisiminta, bet neprimesta ir nepriskirta pareiga: meilė mažam žmogui ir solidarumas su juo visose situacijose“, „demokratijos, kaip teisingų žmoniškų santykių idėjos skleidėja“. „Visa tai derėjo su išskirtiniu dvasiniu aristokratizmu, nuolat kuriama inteligencija, atsiribojant nuo miesčionių ir bajorų“, „išdidai ir ori, o svarbiausia, niekada nebuvo prasta“, „ji buvo kaip uraganas, tolerantiška, bet jokiū būdu neabejinga“. „Daug pradžių yra atėję iš daktarės Meilės Lukšienės“.

O kokia jos pradžia? Manome, kad šis klausimas kyla daugeliui žmonių, kurie turėjo, turi ar turės galimybę ją pažinti studijuodami Jos prasmingo gyvenimo ir veiklos palikimą.

Dėkodama likimui, kad bendravau, mokiausi ir galvojau, kad pažįstu Daktarę, taip pat galimybė studijuoti, skaityti keturis Daktarės rašyto dienoraščio sąsiuvinius, pasinaudojant būdingu Daktarės posakiu „įsivaizdini sau“, daug ką manyje apvertė, papildė, sustiprino, sugėdijo kaip mamą, mokytoją, savos valstybės, tautos pilietę, – teigia šio straipsnio autorė.

Remdamiesi Daktarės dienoraščiuose išsakytomis mintimis, jos darbais bandysime vienu ar kitu aspektu atskleisti Jos išminties, inteligencijos, tvirtybės, pasiaukojimo žmogui, tautai, atsakomybės pamatus. Išsakyti jums visa tai, kas patirta, sužinota, išmokta, neįmanoma, nes tam reikia laiko ir gilių studijų, todėl čia pateiksime keletą aspektų, kuriuos įvardijo ir užrašė pati Daktarė savo dienoraščiuose nuo 9 iki 19 savo gyvenimo metų (1923–1932 m.).

Nekvestionuotinai pripažinta, kad aplinkos veiksniai yra vieni galingiausių veiksnių asmenybės tapsme. Teigiama, kad aplinka pati nukreipia žmogų, o vaiką tuo labiau. Tad kokia aplinka, kokie žmonės supo mažąją Meilytę.

(1923 m. – M. B.) Aš turiu 9 metus ir 5 mėnesius. Kaip aš nusipirkau šitą dienyną, tai aš buvau be galo linksmas, tai buvo 14 sausio, sekmadienį. Kaip tik tą dieną aš su Vituliu buvom nueję pas p. Šepetienę, ten mes šokom ir visiems vaikam mažas žmogiukas davė po dovanėlę. Aš gavau vazelę dėl gelio, o Vitulis pieštuką.

Stebino tai, kad visuose dienoraščiuose aprašydama šventes, įvairias šeimos tradicijas, atsiskleidė Daktarės ypatingas mokėjimas džiaugtis gautomis dovanomis, kurios yra labai kuklios ir daugiausia susijusios su knygomis arba esamam amžiui reikalingais daiktais. Tiesa, Daktarė turėjo ir svajonių dovaną, kurios išsipildymo, t. y. turėti fotoaparata, buvo lemta laukti ilgus metus, bet tai neužtemdė Jos mokėjimo džiaugtis kiekviena kita dovanėle. Tai pasakytina ir apie Daktarės ruošiamas dovanėles Tėveliams, artimiesiems ar keitimosi dovanėlėmis tarp susirinkusių draugų.

Naujesiems metams gavau dovanų „Princas ir elgeta“ Tveno, Kazio Binkio „Dainos“ ir „Lietuvos tautos istorija“. Kai turėsiu fotografijos aparatą, tai padarysiu albumą Lietuvos apylinkių ir visiems dovanosiu. Reflektuodami prisiminimus apie Daktarę, galime teigti, kad tuo požiūriu Ji savo

nuostatų nepakeitė: jai buvo svarbus prisiminimas, dėmesys sukeltantis džiaugsmo, dėkingumo jausmus.

ŠEIMA, JOS DRAUGAI

Laukimo, rūpesčio, smalsios nežinomybės, noro padėti Mamytei yra persunktas pasakojimas apie mažojo broliuko ar sesytės laukimą. Doktorės žinojimas apie ligos eigą, jos dalyvavimas aptariant Mamytės savijautą, rodė, kad šeimoje būta atvirumo svarstant visas problemas, išiklausant į kiekvieno šeimos nario samprotavimus.

Vakar mamutė, parėjusi iš miesto, numetė man į lovą baltą ryšulėlį. Aš greit atvyniojau ir žiūriu – ogi treji balti, nerti, maži marškinėliai. Aš taip džiaugiasi, kad net baisu. Tai būsimajam išdykėliui (išdykėlei?). Vakare neiškenčiau nepasakius Staseliiui (Stasys Matjošaitis – M. Lukšienės tėvas – M. B.). Stasinkštis nenori per daug džiaugtis, bet vis tiek noroms, nenoroms ėmė šypsotis. Gaila tiktai, kad ligi pradžios gegužio mėnesio dar toli.

Tokie santykiai, bendravimas šeimoje, buvo geriausias jaunos mergaitės rengimas gyvenimui, dedant pamatus doriniam, etiniam, kultūriniam, ekonominiam, socialiniam ir visų kitų sričių suvokimui ir raiškai šeimoje. Globa ir rūpesčiu apsuptas ne tik tolesnis Sauliuko augimas, aptariant jo kalbos vystymąsi, pirmus žingsnius, prieraišumą prie artimųjų, jaudinimąsi, kad broliukas per greitai mokosi lenkų kalbos, kurią girdi kieme ir gatvėje, bet ir Mamytės, Tėvelio sunkūs darbai, reikalaujantys daug pasiaukojimo, meilės, pagalbos kitiems priimant sprendimus žmogaus, valstybės ir kt. klausimais.

Jauno žmogaus požiūrio, vertybių nuostatų formavimuisi neabejotinos įtakos turėjo išskirtinis šeimos draugų ratas, kuris buvo labai įdomus ir neeilinis, kurių pavardes, veiklą mes žinome dar ir šiandien. Pačiomis įvairiausiomis progomis šeimoje nuolatiniiais svečiais buvo: Šikšnys, Vytauto Didžiojo gimnazijos direktorius, Kairiūkštis, prof. Kraujalis, kun. Čibiras, Karazija, Alseika, p. Kairiūkštienė, p. Alseikienė ir p. Krutulis, Žmuidzinavičiai, Čiurlionienė ir kt.

Įdomu tai, kad tokiuose susibūrimuose, diskusijose dalyvaudavo ir Doktorė, po to gailėdamasi, kad vėlai gulėsi, o anksti reikėjo keltis ir eiti į mokyklą, paskui pas muzikos mokytoją p. Jacyną ir prancūzė. Šeimos vertybines nuostatas, pažinimo akiratį plėtė ir mokyklos organizuojama veikla: susitikimas istoriniame muziejuje, mokslo draugijoj su daktaru Basanavičiumi, kuris *mums rodė apykakles, apyrankius, akmeninius kirvius, kaltuvus, sagas, visokių auskarus... Ištraukė dar ir Bulgarijoje nešiotus papuošalus*, arba šventės, minėjimai, pažymint atmintinas datas. *75 metai daktaro Basanavičiaus gyvenimo. „Pirklių“ salėje bus vakaras. Kas norės, tai ateikite. Apsirenkite gražiau ir švariau.*

Elkėtės gražiai. – Ar bus šokiai?! – suriko Senkevičiūtė ir Talkačauskaitė.

– Jei norėsi šokti, tai per pertraukas galėsi laiptuose pašokinėti! – atsakė direktorius ir išėjo.

Dienoraštyje atkreiptas dėmesys į Direktorius perspėjimą apie aprangą ir elgesį rodo, kad elgesio, aprangos dalykai ir tuo metu buvo mokiniams reikšmingi, todėl, nepaliekant nepastebėtų, jie primenami net mokyklos vadovų. Šios ir kitos aprašytos situacijos rodo, kad elgesiui, kultūrai buvo skiriamas ypatingas dėmesys – tam skiriant susitikimus, paskaitas „Ar kultūra gali duoti laimę“ (skaitė Alseika). Paskaitą apie Mendelsoną ir Šubertą skaitė Galkauskis, kitą kartą skaitys apie Grigą. Galkauskis pristatė operą „Eugenijus Oneginas“, jis skambino ir dainavo Lenskio, Onegino arijas“. Paskaitą apie Mikalojų Konstantiną Čiurlionį taip pat skaitė Galkauskis, tačiau jis padarė kai kuriuos netikslumus, kuriuos savo dienoraštyje Meilytė patikslino. Daug susitikimų, prasingų diskusijų dienoraštyje skirta Žmuidzinavičiui, Varnui, Janulaičiams, Mašiotams. Pas p. Vailokaičius Doktorė pirmą kartą išgirdo ir pamatė radiją, per kurią labai gerai girdėjosi *griežimas iš Karaliaučiaus, Maskvos, Leipcigo ir kt.*

Doktorės pastovumo, prieraišumo, pasiaukojimo, pasirinkimo ir valios tvirtumo, mokėjimo laukti ir tikėti, atvirumo, meilės, ištikimybės ir kitus Jos gražiausius bruožus išsamiai atskleidžia jos draugystė su Giedryte (Žmuidzinavičiūtė-Gučienė – M. B.), trukusi nuo 11–12 metų visą likusį gyvenimą.

Tėvai daug dėmesio skyrė vaikų draugystei stiprinti. Štai Doktorė atostogaudavo kartu su Giedryte Grauzikuose, Giedrytė lankydavosi Vilniuje, tėvai perduodavo joms laiškus, teiraudavosi apie jų problemas, organizuodavo bendras išvykas. Toks draugių bendravimas teigiamai veikė abi: štai Meilytė nutarė stengtis ir bent dalelę išmokti save apsitarnauti pati – susisiūti, virti, kepti ir t. t. Giedrytės savarankiškumas ir mokėjimai darė didelį įspūdį Daktarei.

Tačiau svarbiausiu dalyku įvardijo šeimą, tėvus, artimuosius. Ji džiaugėsi, kad *Mamytė su Tėveliu išmokė mane pareiga gerbti, <...> parodė pareigos Šventumą ir iškiepjo pareigos jausmą.*

MOKYMASIS, MOKYKLA

Nuo pat pirmų iki paskutinių dienoraščių puslapių jaučiamas Doktorės rūpestis ir noras labai gerai mokytis. Dirbdama savarankiškai ir papildomai su mokytojais Doktorė atsakingai ruošdavosi pamokoms, diktuočioms (kontroliniai darbai – M. B.), reflektuodavo ir analizuodavo atliktas užduotis, padarytas klaidas, bet tuo pačiu buvo labai reiklūs ir mokytojams: jų dėstyto patrauklumui, gilumui. Ypač

vertino tuos mokytojus, kurie gebėdavo integruoti temas, dalykus, pateikti juos kultūriniam, socialiniam kontekste. Klasės draugų nepasitenkinimo Daktarė sulaukdavo už tai, kad dažnai prašydavo papildomų, įdomesnių užduočių, siekdama giliau ir prasmingiau suvokti ir išmokti temą ar reiškinį.

Toks buvo Daktarės požiūris į visų dalykų, jeigu jie nepažeisdavo pagrindinių Tautos vertybių, mokymąsi. Pavyzdžiui, Daktarė priešinosi lenkinimui, rusinimui, net lotynų kalbos ypatingam sureikšminimui, tačiau tai nereiškė, kad ji buvo prieš kalbų mokėjimą. Daug laiko ir jėgų skyrė muzikiniam lavinimuisi, todėl anksti buvo įtraukta į muzikinę veiklą (1927 m. birželio 27 d. koncertavo „Pirklių“ salėje).

Tačiau rūpestis ir siekimas kokybiško mokymosi Daktarei buvo svarbus visais jos amžiaus tarpniais. Savo mokymosi pasiekimus įvertindama pažymiais, o vėliau analizuodama atliktą darbą svarbiu kriterijumi laikydama: *ar viską padariau, ką galėjau?*

Antradienis, gruodžio 22 diena. Mano pusmečio laipsniai:

<i>Elgimasis 5</i>	<i>Gamta 5</i>
<i>Klusnumas 5</i>	<i>Geografija 5</i>
<i>Stropumas 5</i>	<i>Istorija 5</i>
<i>Tikyba 5</i>	<i>Paišyba 4x</i>
<i>Lietuvių 5</i>	<i>Dainyba 5</i>
<i>Lenkų 5</i>	<i>Rankų darbas 5</i>
<i>Vokiečių 5</i>	
<i>Lotynų 5</i>	<i>Pamokų praleista 32</i>

Jau dešimtmetė mergaitė suvokė, kad kokybiško mokymosi poreikiui, motyvacijai, vertybinio pasaulio kūrimuisi didelės įtakos turi mokytojas. Mokytojams dienoraštyje skiriama daug dėmesio. Mokytojų būta visokių, bet Daktarė jau tuomet piktino tai, kad pažymys rašomas ne už žinias, o už tai, kad *neatsinešiau nėrinio, pamiršau sąsiuvinį. Džiaugėsi, kai p. Kairūkštis (piešimo mokytojas), liepęs piešti du kubus, papasakojo, kad <...> Italijoje namų stogai plokštūs kaip kubo ir ant jų galima pasivaikščioti, vaisius džiovinti.* Panašias pamokas, kurias šiandien vadiname integruotomis, teikiančiomis ne tik dalykinių žinių ir supratimą, suvokimą, bet turinčių ir stiprų kultūrinį ugdomąjį poveikį, Daktarė mini su džiaugsmu ir labai dažnai. Nors iš piešimo ji ir turi „ketveriukę“, bet patį mokytoją labai geria. Stebina Daktarės aprašytas mokytojų kūrybiškumas, skatinantis mokinius kurti, mąstyti, reflektuoti, taip pat rengtis įvairioms gyvenimiškoms veikloms.

Štai lietuvių kalbos diktuočių (kontrolinis darbas – M. B.) prasideda taip: „Ei vaikučiai geltonplaukiai, mėlynakiai, greitakojai.“ Prateškite temą. Mes visai tokios diktuočių nesitikėjom arba vakar Bucevičius liepė mums visiems parašyti prašymą. Ir ne paprastai ant lapuko popieriaus, bet kaip

tikrą. Tas prašymas prasideda taip: „Jo Malonybei Vytauto Didžiojo gimnazijos Direktoriui.“

Minimi ir kitokie mokytojai, kurie leidžia klasei snaust arba vaikščioti po klasę, o jie pyksta, pyksta ir nesuvaldo, pastato į kampa, o štai kitas ateina į klasę, atsideda ir pučia: *Išsankęs mokini pasako, ką jam daryt, ir nusišukęs pučia* (snaudžia – M. B.).

Daktarė savo dienoraščiuose daug dėmesio skyrė mokytojų santykiams su mokiniais aptarti. Mokinių aprašytos išdaigos: pabėgimas iš pamokų, užrėmimas durų, rašymas vienodo rašinio klasėje ir kt. – labai aiškiai ir įtikinamai parodo, kad mokytojo įtakingumą mokinio asmenybės formavimuisi Daktarė pripažino labai anksti, o kuo toliau, tuo aktyviau tai teigė ir dėjo pastangas dėl Mokytojo autoriteto pripažinimo visuose lygmenyse (visuomenės, mokyklos, šeimos, mokinių), visokeriopa prie to prisidėdama. Vienuolikametė barė klasės draugus, kurie nenorėjo klausytis istoriko apie Graikijos meną, mūšius iliustruojant tai paveikslais, o vėliau stabdydavo kolegas, kai šie nepagarbiai kalbėdavo apie Mokytoją. Ieškojo pateisinamų priežasčių, kodėl taip kalbama. Visuomet ieškota tiesos.

Įsimintinas Daktarės teiginys, *kad reforma – tai ne dokumentai, vadovėliai, tai esminis virsmas žmonėse, pirmiausia mokytojuose, mokslininkuose.*

1927 m. sausio 11 d. aprašyme daug vietos skirta diskusijai su mokytoju dėl rašinyje neteisingai pažymėtų klaidų.

Perpykusi sakau jam: „Prikelk tamsta Bugą iš kapų ir nuvažiuok paklausk pono Jablonskio, ar galima „angštai“ rašyti „g“ ar ne!!!“ Mokytojas iškaito ir sako man tylomis: „Nusiramink, nusiramink apie tai pakalbėsime, bet ne prie visos klasės.“ – „Na, manau sau, nori jis mat slėpti nuo visos klasės.“ Ne vėl ėmiau bartis, o namuose tėvelis nuramino sakydamas: „Kad tik po metų nepasakytum: Meilytė durniukas buvo.“

Daktarei labai patiko sudėtingos ir prasmingos lietuvių kalbos rašinių temos, kurias aptardama ji panaudodavo visą savo žinių bagažą, kritiškai mąstydama, reflektuodama. Pavyzdžiui, temos: „Daina lietuvių šeimynoje“, „Kuo brangus mums Motiejus Valančius?“, „A. Baranausko „Anykščių šilelio gamtos bruožai“. „Mano mėgstamiausias gyvulus“, „Vienas kuris iš keturių metų laikų“, „Audra“, „Išvyka“, „Mano pramogėlės“, „Autobiografija“, „Vežėjas“, „Kaimas ir miestas“, „Laiškas“.

Daug reikalauja iš savęs analizuodama savo silpnybes: kad tingi rašyti dienoraštį, kad imasi darbo, bet ne visuomet užbaigia, kad per mažai skaito, dažnai nesuvaldo, karščiuojasi, įžeidžia su ja diskutuojantį.

Apie saviugdą daug diskutuota su Giedryte Kaune, Vilniuje, Grauzikuose. Draugės pavyzdžiu Daktarė nutarė *kas rytą trintis šaltu vandeniu, išskiriant*

šeštadienius. Ir plautis kojas šaltu vandeniu, kad užsigrūdintu, taip pat skaityti knygas apie valios ugdymą.

TAUTA, VALSTYBĖ

Dažni ir atviri pokalbiai su Mamyte ir Tėveliu Stasiu Daktarei atvėrė, kartu ir sustiprino lietuviybės trapumą, parodė ir jos saugojimo, puoselėjimo svarbą, atsisakant net savo saugumo. *Mamutei begyvenant Panevėžyje vieną kartą atnešė žmogus chektografus. Chektografas – tai yra skarda, pripildyta tam tikros košės, kurios pagalba galima spausdinti proklamacijas. Žmogus sakė jo nejudinti iki ryto <...> Mamytei esant svečiuose buvo labai neramu, negera. Širdis drebėjo ir ji išskubėjo namo. Parėjusi tarnaitė liepė išnešti chektografą į sodą. Dvyliką valandą nakties rusų žandarai jau vertė visus namus ir jo, chektografo, ieškojo. Nieko neradę, keikdamiesi išėjo. Kitą kartą atnešė proklamacijų ir knygelių. Mamutė pati paslėpė juos kamarioje. Nespėjus nei atsiguulti, kaip vėl išiveržė žandarai ir ieškojo proklamacijų jau tiesmukiškai klausdami – kur padėjai. Panašų susitikimą su žandais Mamytė (J. Biliūnienė) turėjo ir geležinkelio stotyje, ligoninėje.*

Šie ir kiti aprašymai, taip pat Daktarės perspėjimai mums bendraujant, rodo, kad jos mama Julija Janulaitytė Biliūnienė-Matjošaitienė turėjo ypatingą nuojautą, kuri padėjo išvengti daug nemalonumų. Manome, kad nuojauta buvo apdovanota ir Daktarė, kurios perspėjimai, patarimai gelbėjo daugelį nuo sovietinių nemalonumų.

Matydama valstybės gyvenime, įvykiuose aktyviai dalyvaujančius tėvus, trylikametė savo veiklą taip pat siejo su prasmingais darbais, įjungiant kuo daugiau bendraamžių. Su drauge kuria draugiją, kurios veikla būtų siejama su kūrybišku darbu: pasakų, nuotykių rašymu ir aprašymu, vaidinimais, susirinkimais, laikraštėlio leidimu. Tuo tikslu kuria „Žibutės“ draugiją su įstatais, įteisinančiais mokinių kūrybišką veiklą.

Remiantis dienoraščio tekstais, galima drąsiai teigti, kad Daktarės šeimai buvo labai svarbu kuo ilgiau pabūti „Lietuvoje“, t. y. ištrukti iš Vilniaus į Kauną, kaimą, Palangą, nors tam reikėjo turėti nelengvai gaunamus leidimus.

Nutikimų „prie rubežiaus“ Daktarė aprašė labai daug, smulkiai aprašydama net pakišas.

Daktarės meilės ir pasididžiavimo Lietuva jausmas išsakytas įvairiose situacijose įvairiais jos amžiaus metais. Štai rašydama apysaką „Ekspedicija į Kongo miškus“ 1926 m. rugpjūčio 17 d. žingeidžiu ir kupinu susižavėjimo matymu Ji aprašo nakvynę prie Keturių kantonų ežero, tviskančias Alpių viršūnes ir čia pat teigia: *Bet vis delto gražesnis Birutės, Šatrijos, Medvėgalio ir kiti mūsų kalnai ir piliakalniai, negu tie didūs ir pasipūtę Alpiai.* Ir rašinio tęsinyje jai gražiausi lietuviai, jų rūbai, laukai, upės, kaip ir geriausi žmonės:

Vakare buvo Kipras Petrauskas. Musų geriausias dainininkas tenoras. Tokio nėra nei Latvijoje, nei Estijoje, nei Lenkijoje. Nepamiršta pasididžiuoti, kad jau yra surinkta daugiau kaip septyni tukstančiai dainų. O kiek dar nėra surinkta. Lenkai ir kiti nieko panašaus neturi, kaip ir neturi gražuolės Dubysos, kuri „kaip žaltys vingiuoja per Lietuvą“.

Susižavėjusi Daktarė buvo ir skautų organizacija. Klausėsi Buterlevičiaus paskaitų apie skautiją. *Negalima gerti, meluoti, blogai mokyti, špargalkos daryti, pasakinėti ir kt. Kas tų įstatų neišpildo, tas būna pašalintas iš skautų... Skautui geriau mirti, kaip būti išdavikui Tėvynės. Skautas turi padaryti užduos – pasižadavimą išpildyti savo prievoles Dievui ir Lietuvos valstybei padėti žmonėms. Buterlevičiaus klausia, ar moka Vilniaus lietuviai tautos himną – mes visi atsistojome ir dainavome, o Buterlevičius virpėjo iš susijaudinimo turėdamas tris pirštus prie kaktos. Įdomu tai, kad trylikos metų mergaitė jau labai gerai suprato, kad jos pažiūros, nuostatos, kurias išsako dienoraštyje, gali ne tik nepatikti, bet ir neigiamai paveikti jos šeimos, tėvų gyvenimą: *Jei važiuosiu į Lietuvą, tai to dienos negaliu vežtis, mat čia yra visko prirašyta. Jeigu perskaitytų apie skautus, jų vadovus, tai tikrai juos areštuotų.**

Ypatingas dėmesys dienoraščiuose skirtas tautos, valstybės likimui. Su skausmu aprašo lenkinimo, Nidoje – vokietinimo atvejus, o kartu didžiuojasi žmonių, nebijančių baudų, kankinimų, stiprumu: *Paėmiau ir pasirašiau „lietuve.“*

Dienoraščiuose aprašoma, kad dažniausias mokinių protestas prieš tautinę neteisę buvo išsakomas dainomis, Lietuvos himnu:

*Į kovą, į kovą, visi kas tik gali;
Nežūrint į skaičių baltųjų anų.
Į Vilnių, į Vilnių tą mylimą šalį,
Prie Gedimino, prie brolių savų.*

Tačiau nerimą jai kėlė tai, kad Vilniuj labai daug bedarbių. Vaikščioja vargšai ir prašo pinigų. Dienoraštyje daug aprašyta nutikimų, situacijų, kurios aiškiai iliustruoja Mamytės ir Tėvelio rūpestį ir pagalbą neturtingiesiems, vargšams gatvėje ir mokykloje, įtraukiant ir ją, Meilę: *Tai padariusios pajutomė tokį smagų jausmą. Buvo kažin kodėl linksma, gera. Tokią būseną padėjus, sušėlpus žmogų Daktarė mini visuose savo rašytuose dienoraščiuose.*

Santykių šeimoje šilumą, atvirumą, dalijantis rūpesčiais ar džiaugsmiais tiek tarp savųjų, tiek su kitais yra persunktos pačios įvairiausios situacijos, kai analizuojamos tautinės, politinės, mokyklinės problemos. Reikšminga ir tai, kad tokius tėvų santykius Daktarė ne tik matė, bet ir pati bendravo ne tik šeimoje, bet ir su aplinkiniais, jais rūpinantis, teikiant pagalbą. *Verkianti prancūzė man papasakojo, kad jai pavogė batukus ir dabar neturi kuo apsianti, nes kiti pas*

šiaučių... parėjusi pasakiau Mamytei ir ji davė savo senus kaliošus. Aš juos nunešiau... Ji su tikru džiaugsmu mane pabučiavo ir pasakė, tegul Dievas tave laimina.

Aprašė ir skaudžius įvykius Vilniuje: 1927 m. spalio 9 dieną, kuomet buvo pranešta apie kuratorijos raštą, kad seminarija uždaroma. Mokiniai ėmė verkti. Kažin kas surikęs: „Reikia himną giedoti!“ ir užtraukė galingą Lietuvos himną, ir iš nuliūdusių krūtinų pasklido „Lietuva, tėvyne mūsų!“

Rūpestiu dėl mokyklų, švietimo Vilniaus krašte ir Vilniuje Daktarė dalijasi ir su savo geriausia drauge Giedryte Žmuidzinavičiūte, kuri džiaugdamasi dalyvavimu skautų draugijos veikloje niekaip negalėjo suprasti Meilytės nedalyvavimo skautų veikloje. Meilytė prioritetą teikė švietimo draugijų veiklai, be to, manė, kad aktyvus dalyvavimas skautų veikloje daro įtaką savojo Aš visapusiškai sklaidai, todėl keturiolikametė samprotauja, kad prisirišimas prie organizacijos gali jai turėti įtakos ir leisti mažiau rūpintis Valstybe, už ką ji sau nedovanotų.

Ketvirtadieni, vasario 17 diena. Vakar buvo Lietuvos nepriklausomybės šventė. Turėjo būti didelis koncertas. Visi žmonės susirinko į Pirklių salę. Prakalbą sakė kun. Čibiras. Jam pabaigus (jis sakė penkiolika minučių), norėjo kalbėti kun. Kraujelis, bet iėjo ant scenos Direktorius ir pranešė liūdną žinią: „Šiandien vakare šeštą valandą penktiasdešimt minučių, mirė mūsų tautos didvyris gerbiamas daktaras J. Basanavičius.“

Aprašydama J. Basanavičiaus laidotuves, Daktarė pažymėjo žmonių susikauptimą, visuotiną liūdesį, iš įvairių organizacijų ir net šalių atsijustas gėles, vainikus. Smulkiai ir jaudinamai aprašytos laidotuvės, kalbos Rusų kapinėse, kur amžiną atilsį J. Basanavičius buvo lyginamas su Vytautu Didžiuoju. Prasmingas Daktarės pastebėjimas, kad didis žmogus J. Basanavičius ir iš gyvenimo išėjo Lietuvai minint Nepriklausomybės dieną ir skambant tautos himnui.

Meilytė ir dienoraštyje išsako Stasio Matjošaičio rūpestį ir nepasitikėjimą gimnazijos direktoriui paskelbus, kad kuratorija *įsako pirmoj, antroj ir trečioj klasej būtų mokoma tuoj Lenkijos istorijos*, savo ir kai kurių kitų gimnazistų protestus įvairiaisiais būdais: per lenkų istorijos pamokas, Lenkiją rodant *be Vilniaus, Gardino, Švenčionių ir t. t.*, aiškinantis tarpusavyje, kad negalima sakyti *na Litve* – nes taip pripažįsti, kad Lietuva yra Lenkijos dalis, o sakyti *w Litve* – reiškia, kad tai yra atskira valstybė. Aprašoma, kaip lietuviai su kitų mažumų atstovais važiavo to klausimo aiškintis į *Varšuvą pas švietimo reikalų ministerį*.

Vienuoliktojas Lietuvos Nepriklausomybės sukaktis. Šeštadieni, vasario 16 diena. Vienuolika metų, kaip Vilniuje buvo paskelbta Nepriklausomybė! Didžiųjų valstybių gyvenime nedaug rodos laiko, bet mūsų – nemažą.

Šiai datai aptarti Daktarė skyrė labai daug dėmesio. Piktinosi, kad visus pasiekimus, net nepriklausomybės atkovojomą priskiria Smetonai ir kitiems, visiškai neužsimindami apie J. Basanavičių, kalbomis ir elgesiu pažeidžia Steigiamojo Seimo paskelbtą konstituciją, *kurioje pasakyta, kad Lietuva turi būti demokratinė, laisva valstybė, o dabar?! Aptardama Lietuvos Nepriklausomybės minėjimą Daktarė piktinasi, svarsto ir ieško atsakymo, kodėl taip atsitikę.*

Piktinasi Smetona, kuris sulaužė savo priesaiką tarnauti tautai. Negali suprasti bažnyčios, kuri draudžia skaityti Viktorą Hugo, Lessingą, Ž. Ž. Ruso ir kt. Stebina šešiolikametės Daktarės politinis išprusimas, išvalgos, vertinimai, nuolatinis Jos rūpestis dviem svarbiausiais dalykais – žmogumi ir valstybe, jų brandinimo ir išlikimo galimybėmis, nepažeidžiant aukščiausių vertybių.

Svajoja pamatyti pasaulį, žmones, kultūrą vis nepamiršdama mokyklų: *Ypatingai būtų įdomu pamatyti Amerikos mokyklas*. Pamatymą sieja su galimomis studijomis, sakydama, kad dar pati *nežinau, prie ko esu labiau linkusi, kas man geriau patinka*.

I jos gyvenimo, veiklos, svajonių pasaulį labai natūraliai visuomet įsipina ir tėvai. Štai jai kelintą kartą skaitant V. Putvinskio „Giedrė“ tėvelis pasiūlo jai parašyti į „Vilniaus šviesą“ straipsnelį apie Putvinską literatą ir jo „Giedrė“. *Puiki mintis!*, o išėjus paskutiniam „Vilniaus šviesos“ numeriui jame *pūpsio mano straipsnis. Nežinau, na kažin kaip nesudarė to smagumo, kurio tikėjau. Nesu juo patenkinta, o gal ir nieko...*

Stebina ne paaugliški politiniai samprotavimai vertinat valdininkus, įstaigas ar atskirus žmones. Šešiolikametė piktinasi, kad jie daugiausia rūpinasi savimi, savo partiniais reikalais, bet ne valstybės, tautos, žmogaus likimu.

Daktarei skauda, neramu dėl to, kad *už mėnesio, rodos, sukanka 30 metų nuo Vinco Kudirkos mirties, o mūsų visuomenė tyli, kaip akmuo*.

Šešiolikametei pradeda rūpėti ir jos pačios tolesnis gyvenimas, ateitis, mokslai. Daktarė stebisi, jog labai keista, kad *taip ilgai nežinau, kurio dalyko mokytis baigus gimnaziją. Aš pati nežinau, prie ko labiau esu linkus, kas man geriau patinka*.

Nerimo, laukimo, kaltinimo, ieškojimo išėities ar bent priežasčių paaiškinant padoriam žmogui nesuvokiamų dalykų daktarei kupini 1930 metai.

Palūšė, 1930 m. liepos 13 diena. Birželio 25 d. trečią dieną lengvai atėmė mūsų gimnazijos viešumos teises. Visiems mokiniams užkirstas kelias toliau mokytis ar mokytojauti. Seminarijos neturime (ir čia esame patys kalti), gimnazijai tuo tarpu atimtos teisės, bet eina gaudu, kad uždarys. Laimingi, kurie šimet baigė gimnaziją, o mums paskutiniai metai tokie bjaurūs. Kokie laimingi tie kraštai, kur kalėjimai tušti stovi kaip Švedijoje, Norvegijoje, kur tuos kalėjimus perstato į moky-

klas! Pas mus tuo tarpu statomi nauji, senų nebeužtenka! Ten žmonės nevagia, yra doresni. Čia, man rodos daug reiškia auklėjimas, gerbimas svetimų pažiūrų, ko mūsų tarpe visai nėra.

Daktarė džiaugiasi, kad tarp tamsių, juodų dienų ir minčių švysteli ir gilos, gilos mėlynos jaunuolio akys – tai Lietuvos Pranašas Vydūnas, su kuriuo kalbėjosi ir juokavo, klausėsi nepakartojamos paskaitos „Mokslas ir dorovė“. Daktarė savarankiškai analizuoja Forsterio „Jaunuomenės auklėjimas“, pasisako, kad patinka jo požiūris į auklėjimą. Čia pati prisimena, kad ji taip pat norėjo būti pedagogė.

Gimnazija baigta „penkiukėm“, išskyrus lenkų – keturi. Tuo parodyta, kad lenkai negalėjo nepastebėti ir dovanoti gimnazistei jos nepakantumą neleistinam lenkinimui. Tačiau tiesa laimėta, leista perlaikyti.

Nors Daktarės galvota apie ateitį seniai, bet savo studijų pasirinkimu nėra patenkinta. Svarsto, analizuoja, o daugiausia kaltina save, kad pilna tinginystės, gal ir garbės troškimo.

Trūksta darbo. Noro turin, pasiryžimų – pilna, bet nieko neįgyvendinu: buvau susigalvojus rašyti straipsnius, versti Ibseną ir t. t., liko tik galvoj, nieko konkrečiau nepadariau. Su universitetu taip pat: nieko nesimokau į kitų fakultetų paskaitas nevaikečiau, nors žadu chemijos studijas mesti.

Dabar stoviu kryžkelėj: metu chemiją, turin imtis ko kito, o pati nežinau, ko. Pastebiu, kad mokytojas turi būti dailininkas, aš šioj srity neturiu gabumų, abejoju galiausia, ar turin paprastos pedagoginės nuovokos, o be jos, pasirinktas ateities pagrindas su klaustuku. Sutinku, kad žmogaus noras ir tvirta valia (kurios nėra) gali kalnus nuversti, bet vis dėlto negana.

Kažin, o jei medicina?

1932 m., rugėjo 7 d., trečiadienis. Imu lietuvių literatūrą, kalbą ir pedagogiką. Ar busiu patenkinta, nežinau, bet nutarta, galas, gana blaškytis. Man dabar kažin kaip ramiau: jaučiuos linksma, jaučiu energiją savy – dirbsiu. Gana tingėti, eisiu dirbti.

Studijų, ateities veiklos keitimas Daktarei buvo sunkus ir atsakingas, apie tai kalba jos dienoraščio puslapiai.

Tiek daug technikos išradimų, tiek daug patobulinimų, bet juk visa tai žvėriškai žmogaus daliai; jais besinaudoja ne daugelis. Ir aš tarp jų ir nemoku padėti, nežinau, ką daryti!

Ką daryti? Šviesti? – oras ir mokslas nepaveiksdins, nepriglaus? Ką daryti? Ar nėra tos laimės, nors dalelės, nors krislelio, kuris vienodai visus šildytų. Užtektų krislelio, bet ir jo nėra, o kur Biliūno Jonukai, Ubagai, jų tiek daug, tiek daug ir taip ilgai jų yra pasauli.

Kaip atsaką į klausimus, kas yra laimė, kodėl ji neateina pas kiekvieną, kas gali padėti Biliūno jonukams, Daktarė randa savo patirtyje, išgyvenimuose, kuriuos patyrė augdama savo šeimoje. Man rodos, kad didžiausia pasaulio meilė – motinos meilė, ji karštesnė už ugnį, jos spinduliai kaitresni už saulę. Be jos neįmanoma būti gyventi. Aš tą didžiausią turtą turin.

Studijuojant Daktarės palikimą stebiesi jos gebėjimu susieti, atrodo, pakankamai skirtingus, bet kaip ma-

tyti galutiniame rezultate, labai aiškias vientisos valstybės ar žmogaus raidos sudėtinės dalis. Susirūpinusi, kad knygos leidžiamos didelės, brangios ir jas mažai kas gali įsigyti ir perskaityti (kalba apie savo draugus), vadovėlių trūkumu, mokyklų uždarinėjimu, menku domėjimusi gimtąja kalba ar istorija, kartu žavisi Ivanausko darbais, pereina prie rūpesčio paukštelių lesinimu, suveddama į vieną problemą – *nesirūpinant gali išnykti, sumenkėti knyga, tauta, valstybė kaip paukščių įvairovė.*

Ivertindama žmones, pasiaukojamai dirbusius Lietuvai, Daktarė taip pat svarsto Lietuvos ateitį ir išsako savo norą prie jos kūrimo prisidėti.

Šeštadienį, rugėjo 14 dieną (1929 m. – M. B.). Dar bus idomiau po kokių dešimties metų skaityti savo kūdikystės laikus. Gal busiu tada kažin kur, žinoma, gyvensiu jau nepriklausomai, pati sau duoną pelmysiu. Ar šiaip ar taip labai idomi ateitis. Aš norėčiau palikti Lietuvai ar net visai žmonijai ką nors kailiaus ir didžio, norėčiau pašalinti neteisības nuo pasaulio paviršiaus, norėčiau, kad nebūtų vieniems laimė, o antriems – vargas ir kančia. Ko norėčiau, oi daug! Bet kažin, ar pasiseks nors ką nors padaryti. Ne, turi pasisekti, vis nors mažą dalelytę gera galima padaryti. O, mokykla – plati dirva, man rodos, galima daug daug palyginamai iškiepyti į vaikų širdis: meilės, tiesos, padėti jiems išsivaduoti iš nelaisvės. Gyvenime reikia kovoti ir arba žūsi, arba laimėsi kovą.

Aš norėčiau palikti žmonių atmintyje...

Literatūra

1. *Asmenybės*. Vilnius: Dialogas, 2003.
2. *Lietuvos mokykla ir pedagoginė mintis. XIX a. antroji pusė XX a. pradžia*: antologija. 2 t. Parengė M. Karčiauskienė. Kaunas: Šviesa, 2002.
3. *Lietuvos švietimo koncepcija*. Vilnius, 1992.
4. Lukšienė M. *Dienoraštis (1923–1932 m.)*: [rankraščiai].
5. Lukšienė M. *Jungtyje*. Vilnius: Alma littera, 2000.

Summary

Marija Barkauskaitė

MEILĖ LUKŠIENĖ: SIGNS OF TIME

Significant factors (family, friends, teacher, school) that influenced Habil. Dr. Melė Lukšienė's personal development are revealed on the basis of her 1923–1932 written diaries, published works, and the reflection of personal communication with her.

Key words: diary, family, school, teacher, education, state.

*Vilniaus pedagoginis universitetas
Iteikta 2010 m. spalio mėn.*